

Mirza Bašić, MA

SINTAKTIČKA ANALIZA REČENICA S NECESITATIVNIM ZNAČENJEM U TURSKOME JEZIKU

Sažetak

U turskome jeziku značenje potrebe za izvršenjem neke radnje može se iskazati različitim leksičko-sintaktičkim konstrukcijama, a u turkološkoj literaturi ne nudi se jedinstveno mišljenje kada je u pitanju sintaktička analiza ovakvih primjera. Primarni je cilj rada pokušati razriješiti dilemu na koji se način trebaju sintaktički analizirati turske rečenice s necesitativnim značenjem. Analizom konkretnih primjera nastojat će se ukazati i na činjenicu kako se u bosanskome jeziku izražavaju funkcionalno-semantički ekvivalenti turskih rečenica s necesitativnim značenjem.

Ključne riječi: turski jezik, sintaktička analiza, necesitativ, bosanski jezik, funkcionalno-semantički ekvivalenti

U turskome se jeziku potreba ili neophodnost za izvršenjem neke radnje izražava necesitativom, odnosno glagolskim načinom "kojim se izražava neophodnost i objektivna potreba da se neka radnja izvrši" (Čaušević 1996: 295). S morfološkoga aspekta, necesitativ se tvori dodavanjem sufiksa *-mAlX*¹ na korijen ili osnovu glagola, nakon čega se dodaju lični nastavci. U bosanskome jeziku funkcionalno-semantički ekvivalent turskih necesitativnih rečenica izražava se rečenicama sa složenim glagolskim predikatom u kojem funkciju nepunoznačnog glagola u ličnom glagolskom obliku obavlja modalni glagol *trebati / morati* (usp. Jahić – Halilović – Palić 2000: 364).

(1)

- a) *Doğayı sevmelisin. / Trebaš voljeti prirodu.*
- b) *Ormanları korumalıyız.² / Trebamo čuvati šume.³*

Kada je u pitanju sintaktička analiza ovakvih primjera, gotovo svi turski jezikoslovci dijele mišljenje da su ovo glagolske rečenice u kojima funkciju predikata ima glagolski način necesitativ. Ipak, važno je naglasiti da pojedini lingvisti zastupaju mišljenje da su u turskome jeziku sve rečenice imenske, prvenstveno zato što se na korijen ili osnovu glagola dodaju gramatički sufiksi, čime glagoli preuzimaju ulogu imenske riječi (usp. Vural 2009: 451–456). Međutim, u stručnoj je literaturi mnogo zastupljenije mišljenje da se u turskome jeziku rečenice prema vrsti predikata klasificiraju na glagolske i imenske rečenice. Glagolske su rečenice sve rečenice u kojima funkciju predikata imaju jednostavna i složena glagolska vremena, te složeni glagolski oblici u koje spadaju durativne, analitičke i perifrastične forme, ali i glagolski načini (usp. Čaušević 1996: 452, Banguoğlu 2011: 532, Ergin 1985: 403, Gencan 1979: 83, Karahan 2005: 96–97, Eker 2006: 486). S obzirom na to da u rečenicama 1.a i 1.b glagolski način

¹ X = i, ı, u, ü (e, i = i; a, ı = ı; o, u = u; ö, ü = ü); A = e, a (e, i, ö, ü = e; a, ı, o, u = a).

² Primjeri Hengirmen 1995: 225.

³ Sve prevode u radu potpisuje Mirza Bašić.

necesitativ ima funkciju predikata, ovi se primjeri svrstavaju u skupinu rečenica s glagolskim predikatom, a njihova sintaktička analiza izgledala bi ovako:

(2)

- a) *Doğayı sevmelisin.*

*Yüklemine yerine göre*⁴: *kurallı cümle*⁵;

*Yüklemine türüne göre*⁶: *fiil cümlesi*⁷;

*Yapısına göre*⁸: *basit cümle*⁹;

*Anlamına göre*¹⁰: *olumlu cümle*¹¹;

*Cümlelerin unsurları*¹²: *yüklem*¹³ – *sevmelisin*; *özne*¹⁴ – *sen*; *belirtili nesne*¹⁵: *doğayı*.

- b) *Ormanları korumalıyız.*

Yüklemine yerine göre: *kurallı cümle*;

Yüklemine türüne göre: *fiil cümlesi*;

Yapısına göre: *basit cümle*;

Anlamına göre: *olumlu cümle*.

Cümlelerin unsurları: *yüklem* – *korumalıyız*; *özne* – *biz*; *belirtili nesne* – *ormanları*.

U turskome jeziku necesitativno značenje može se izraziti i “pomoću predikativâ *lazım* i *gerek* (treba, potrebno je), koji za dopunu imaju gl. imenicu na *-me/-ma* s odgovarajućim posvojnım sufiksom“ (Čaušević 1996: 296). Ovakve rečenice imaju potpuno isto semantičko značenje kao i primjeri 1.a i 1.b, ali se znatno razlikuju kada je u pitanju sintaktičko ustrojstvo, što izaziva mnogo dilema i nedoumica u procesu proučavanja turskoga jezika.

(3)

- a) *Doğayı sevmen gerek. / Trebaš voljeti prirodu.*

- b) *Ormanları korumamız gerek.*¹⁶ / *Trebamo čuvati šume.*

Primjećuje se da primjeri 3.a i 3.b imaju identično semantičko značenje kao i rečenice 1.a i 1.b, ali se znatno razlikuju prema sintaktičkome ustrojstvu. Naime, vrlo je kompleksna sintaktička analiza rečenica kojima se necesitativno značenje izražava pomoću predikativa *gerek / lazım*, koji ima za dopunu glagolsku imenicu na *-mA* s odgovarajućim posvojnım sufiksom, a turski lingvisti razilaze se u mišljenju kada je u pitanju sintaktička analiza ovakvih primjera. Činjenica da nijedan ovakav primjer nije naveden i analiziran u knjigama *Türkçede Söz Dizimi* autorice Leyle Karahan, *Türkçe Cümle Bilgisi I* autora Enfela Doğana i *Türkçe Cümle Bilgisi II* autora Mustafe Özkana, najbolji je pokazatelj koliko je kompleksna sintaktička analiza ovakvih rečenica. Ove knjige upotrebljavaju se kao univerzitetski udžbenici na nastavnim kolegijima u okviru kojih se proučava sintaksa savremenoga turskog jezika, a izbjegavanjem ovakvih rečenica prilikom selekcije primjera izbjegavaju se i eventualne

⁴ Vrste rečenica po mjestu predikata.

⁵ Pravilna rečenica.

⁶ Klasifikacija rečenica po vrsti predikata.

⁷ Glagolska rečenica.

⁸ Vrste rečenica po sastavu.

⁹ Jednostavna rečenica.

¹⁰ Vrste rečenica po značenju.

¹¹ Potvrđna rečenica.

¹² Rečenični članovi.

¹³ Predikat.

¹⁴ Subjekt.

¹⁵ Određeni objekt.

¹⁶ Primjeri Hengirmen 1995: 225.

nedoumice koje bi se pojavile kod studentica i studenata prilikom sintaktičke analize rečenica u kojima se necesitativno značenje izražava pomoću predikativa *gerek / lazım*, koji ima za dopunu glagolsku imenicu na *-mA* s odgovarajućim posvojnim sufiksom. U sintaktičkoj analizi ovakvih primjera prve se dileme javljaju već prilikom klasifikacije prema vrsti predikata. Već je spomenuta konstatacija da neki turski lingvisti zastupaju tezu da u turskome jeziku nema glagolskih, te da su sve rečenice imenske. Međutim, neki lingvisti odlaze u drugu krajnost tvrdeći da se i rečenice u kojima se predikat tvori pomoćnim glagolom *imek*, ali i rečenice s predikativima *var* i *yok*, svrstavaju u glagolske rečenice, što rezultira činjenicom da turski jezik ne poznaje rečenice s imenskim predikatom, te da su sve rečenice glagolske (usp. Uğurlu 2009: 399–412). Isto tako, Dizdaroğlu ističe činjenicu da su turski lingvisti sve do druge polovine 19. stoljeća zastupali tezu da se rečenice mogu kreirati samo pomoću glagolskih leksema i oblika, te da nisu prihvatili tvrdnje o egzistiranju imenskih rečenica, a tek su se od druge polovine 19. stoljeća pojavile konstatacije da se rečenice prema vrsti predikata klasificiraju u dvije skupine: rečenice s glagolskim i imenskim predikatom (usp. Dizdaroğlu 1976: 164–165). Ako bi se rečenice kojima se necesitativno značenje izražava pomoću predikativa *gerek / lazım* klasificirale kao rečenice s glagolskim predikatom, njihova bi sintaktička analiza izgleda ovako:

(4)

- a) *Doğayı sevmen gerek.*

Yüklemine yerine göre: kurallı cümle;

Yüklemine türüne göre: fiil cümlesi;

Yapısına göre: basit cümle;

Anlamına göre: olumlu cümle.

Cümlelerin unsurları: yüklem – sevmen gerek; belirtili nesne – doğayı.

- b) *Ormanları korumamız gerek.*

Yüklemine yerine göre: kurallı cümle;

Yüklemine türüne göre: fiil cümlesi;

Yapısına göre: basit cümle;

Anlamına göre: olumlu cümle.

Cümlelerin unsurları: yüklem – korumamız gerek; belirtili nesne – ormanları.

Primjećuje se da se u ovakvoj sintaktičkoj analizi rečenice kojima se necesitativno značenje izražava pomoću predikativa *gerek / lazım* svrstavaju u rečenice bez subjekta. Özçelik i Erten nude ovakvu opciju kao moguće rješenje za sintaktičku analizu ovih vrlo kompleksnih primjera, ali se, ipak, slažu s konstatacijom da je znatno prihvatljivija tvrdnja da se rečenice kojima se necesitativno značenje izražava pomoću predikativa *gerek / lazım* klasificiraju kao rečenice s imenskim predikatom (usp. Erten 2012: 1699–1705, Özçelik – Erten 2011: 278). S obzirom na to da je u turkološkoj literaturi znatno zastupljenija tvrdnja da se rečenice prema vrsti predikata klasificiraju na rečenice s glagolskim i imenskim predikatom, te da su imenske rečenice sve rečenice u kojima funkciju predikata obavljaju imenice, imeničke fraze, zamjenice, zamjениčke sintagme, pridjevi, pridjevske sintagme, postpozicijske konstrukcije, glagolske imenice, ali i predikativi *var*, *yok*, *gerek / lazım* (usp. Čaušević 1996: 453–454, Banguoğlu 2011: 535, Ergin 1985: 403, Gencan 1979: 83, Karahan 2005: 96–97, Eker 2006: 486), znatno je prihvatljivija i teza da se primjeri kojima se necesitativno značenje izražava pomoću predikativa *gerek / lazım* svrstavaju u skupinu rečenica s imenskim predikatom. Prema tome, znatno je prihvatljivija sintaktička analiza ovih rečenica koja bi izgledala ovako:

(5)

- a) *Doğayı sevmen gerek.*

Yüklemin yerine göre: kurallı cümle;

Yüklemin türüne göre: isim cümlesi;

Yapısına göre: basit cümle;

Anlamına göre: olumlu cümle.

Cümlelerin unsurları: yüklem – gerek; özne: Doğayı sevmen.

- b) *Ormanları korumamız gerek.*

Yüklemin yerine göre: kurallı cümle;

Yüklemin türüne göre: isim cümlesi;

Yapısına göre: basit cümle;

Anlamına göre: olumlu cümle.

Cümlelerin unsurları: yüklem – gerek; özne – Ormanları korumamız.

U rečenici 5.a funkciju subjekatske fraze ima sintagma *doğayı sevmen* (*tvoje voljenje prirode*), u kojoj glagolska imenica na *-mA* s posvojnim sufiksom za drugo lice jednine obavlja funkciju upravnoga člana sintagme, dok predikativ *gerek* (*treba, potrebno je*) ima funkciju imenskoga predikata. Potpuno je identična i sintaktička analiza primjera 5.b, u kojem sintagma *ormanları korumamız* (*naše čuvanje šuma*) ima funkciju subjekatske fraze, a predikativ *gerek* (*treba, potrebno je*) ima funkciju imenskoga predikata. I doslovan prijevod primjera 5.a (*Tvoje je voljenje prirode potrebno*) i 5.b (*Naše je čuvanje šuma potrebno*) ukazuje na činjenicu da je ovakva sintaktička analiza prihvatljivija od sintaktičke analize primjera 4.a i 4.b. Isto tako, predikativi *gerek* i *lazım* mogu imati funkciju predikata u imenskim rečenicama u kojima funkciju subjekta ili subjekatske fraze ne obavlja sintagma s glagolskom imenicom u funkciji upravnoga člana, već neka imenska riječ ili imenička / pridjevska sintagma.

(6)

- a) *Bana para gerek. / Novac mi je potreban.*

- b) *Sana yeni bir araba gerek. / Potreban ti je novi automobil.*

U primjeru 6.a imenica *para* (*novac*) ima funkciju gramatičkoga subjekta, a predikativ *gerek* (*treba, potrebno je*) ima funkciju imenskoga predikata. Također, u rečenici 6.b sintagma *yeni bir araba* (*jedan novi automobil*) preuzima funkciju subjekatske fraze, dok predikativ *gerek* (*treba, potrebno je*) ima funkciju imenskoga predikata. Ako se usporedi sintaktičko ustrojstvo primjerâ 6.a i 6.b s primjerima 4.a i 4.b, odnosno 5.a i 5.b, primjećuje se da je znatno prihvatljivija sintaktička analiza primjera 5.a i 5.b negoli analiza primjera 4.a i 4.b.

Umjesto zaključka

U turskome jeziku objektivna potreba ili neophodnost za izvršenjem određene radnje ili aktivnosti izražava se glagolskim načinom necesitativom, koji se može iskazati različitim leksičko-sintaktičkim konstrukcijama. Naime, ovaj se glagolski način može tvoriti dodavanjem necesitativnoga sufiksa *-mAIX* na korijen i osnovu glagola, a analiza konkretnih primjera ukazuje na činjenicu da ne postoje neka značajnija razilaženja među lingvistima kada je u pitanju sintaktička analiza ovakvih primjera, prvenstveno zato što se gotovo svi turski jezikoslovci slažu s tvrdnjom kako su ovo rečenice s glagolskim predikatom, u kojima funkciju predikata ima glagolski način necesitativ. Međutim, u turskome jeziku necesitativno značenje može se iskazati i pomoću predikativa *gerek* / *lazım*, koji ima za dopunu glagolsku imenicu –

mA s odgovarajućim posvojnim sufiksom, a analiza konkretnih primjera pokazuje kako su prisutne mnoge dileme kada je u pitanju sintaktička analiza ovakvih primjera. Jedan dio lingvista zastupa tvrdnju kako se necesitativne rečenice koje se iskazuju pomoću predikativa *gerek / lazım*, koji ima za dopunu glagolsku imenicu –*mA* s odgovarajućim posvojnim sufiksom, trebaju svrstavati u skupinu rečenica s glagolskim predikatom, te da su ovakvi primjeri, zapravo, rečenice bez subjekta. Nasuprot tome, analiza konkretnih primjera pokazuje da je mnogo zastupljenija i prihvatljivija konstatacija koja ukazuje na to da se necesitativne rečenice koje se iskazuju pomoću predikativa *gerek / lazım*, svrstavaju u skupinu rečenica s imenskim predikatom, u kojima funkciju imenskoga predikata ima predikativ *gerek / lazım*, a funkciju subjekatske fraze ima sintagma u kojoj funkciju upravnoga člana obavlja glagolska imenica na –*mA* s odgovarajućim posvojnim sufiksom.

Literatura

1. Banguoğlu, Tahsin (2011), *Türkçenin Grameri*, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
2. Čaušević, Ekrem (1996), *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
3. Dizdaroğlu, Hikmet (1976), *Tümce Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
4. Doğan, Enfel (2012), *Türkçe Cümle Bilgisi-I*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
5. Eker, Süer (2006), *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
6. Ergin, Muharrem (1985), *Türk Dil Bilgisi*, Boğazici Yayınları, İstanbul.
7. Erten, Münir (2012), “Kip De İfade Eden Fiil +mAktA, Fiil +mAdA (Şimdiki Zaman) ve Fiil +mA + İyelik Gerek, Fiil + Şart Gerek, Gerek Fiil + İstek (Gereklik) Yüklemlili Cümlelerin Tahlili Üzerine“, *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 1699–1705, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
8. Gencan, T. Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
9. Hengirmen, Mehmet (1995), *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara.
10. Jahić, Dževad, Senahid Halilović, Ismail Palić (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
11. Karahan, Leyla (2005), *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
12. Özçelik, Sadettin, Münir Erten (2011), *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Kişisel Yayınlar, Diyarbakır.
13. Özkan, Mustafa (2013), *Türkçe Cümle Bilgisi-I*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
14. Uğurlu, Mustafa (2009), “Birleşik Fiil Üzerine“, *İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi UTEK 2007 Bildireli I*, 399–412, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
15. Vural, Hanifi (2009), “Türkçede İsim Cümlesi Meselesi“, *İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi UTEK 2007 Bildireli I*, 451–456, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

SYNTACTIC ANALYSIS OF SENTENCES WITH THE NECESSITOUS MEANING IN TURKISH LANGUAGE

Abstract

The need for performing some actions can be expressed by various lexical-syntactic constructions in Turkish language, and there is no single opinion on the syntactic analysis of such examples in Turkish literature. The primary aim of the paper is to try to resolve the dilemma of how to syntactically analyze Turkish sentences with a necessitous meaning. By analyzing specific examples, it will be attempted to point out the fact of how the functional-semantic equivalents of Turkish sentences with necessitous meaning are expressed in Bosnian language.

Key words: Turkish language, syntactic analysis, necessitous meaning, Bosnian language, functional-semantic equivalents